

USAID
FROM THE AMERICAN PEOPLE

ДОСЛІДЖЕННЯ ПРОВЕДЕНО:
27 _____ 30 ЛИПНЯ
КИЇВ, 2023 РІК

НЕВИДИМИЙ КЛЕЙ: ДОСЛІДЖЕННЯ СОЦІАЛЬНОГО КАПІТАЛУ В УКРАЇНІ

ЦЕЙ ЗВІТ БУВ ПІДГОТОВЛЕНИЙ ДОСЛІДНИЦЬКОЮ АГЕНЦІЄЮ RATING GROUP НА ЗАПИТ ПРОЄКТУ «ТРАНСФОРМАЦІЯ КОМУНІКАЦІЙ! ЗА ПІДТРИМКИ АГЕНТСТВА США З МІЖНАРОДНОГО РОЗВИТКУ (USAID). ПРОВЕДЕННЯ ЦЬОГО ДОСЛІДЖЕННЯ СТАЛО МОЖЛИВИМ ЗАВДЯКИ ЩИРІЙ ПІДТРИМЦІ АМЕРИКАНСЬКОГО НАРОДУ, НАДАНИЙ ЧЕРЕЗ АГЕНТСТВО США З МІЖНАРОДНОГО РОЗВИТКУ (USAID).

ЗМІСТ ПРОДУКЦІЇ Є ВИНЯТКОВОЮ ВІДПОВІДАЛЬНІСТЮ SHEMONICS INC. ТА НЕ ОБОВ'ЯЗКОВО ВІДОБРАЖАЄ ПОГЛЯДИ USAID АБО УРЯДУ США. ЗАБОРОНЯЄТЬСЯ ВІДТВОРЕННЯ ТА ВИКОРИСТАННЯ БУДЬ-ЯКОЇ ЧАСТИНИ ЦЬОЇ ПРОДУКЦІЇ У БУДЬ-ЯКОМУ ФОРМАТІ, ВКЛЮЧАЮЧИ ГРАФІЧНИЙ, ЕЛЕКТРОННИЙ, КОПІЮВАННЯ ЧИ ВИКОРИСТАННЯ В БУДЬ-ЯКИЙ ІНШИЙ СПОСІБ БЕЗ ВІДПОВІДНОГО ПОСИЛАННЯ НА ОРИГІНАЛЬНЕ ДЖЕРЕЛО.

ДЛЯ ДОДАТКОВИХ ЗАПИТАНЬ З ПРИВОДУ ДОСЛІДЖЕННЯ ПИШІТЬ НА ЕЛЕКТРОННУ СКРИНЬКУ -
O1@transformua.com

ЗМІСТ

- 03** ВСТУП
 - 05** КЛЮЧОВІ ВИСНОВКИ
 - 07** МЕТОДОЛОГІЯ
 - 10** ІНДЕКС ДОВІРИ: ЦІННОСТІ
СОЦІАЛЬНОГО КАПІТАЛУ
 - 15** ІНДЕКС СОЦІАЛЬНОГО КАПІТАЛУ
 - 21** СОЦІАЛЬНИЙ КАПІТАЛ
БЛИЗЬКОГО КОЛА
 - 32** СУСПІЛЬНИЙ ДОГОВІР
 - 38** УКРАЇНСЬКА ІДЕНТИЧНІСТЬ.
ЄДНІСТЬ. РЕФОРМИ
-

ВСТУП

У сфері соціології та економіки теорія соціального капіталу виступає як одна з основних концепцій, котрі розкривають нам нематеріальні, але потужні сили, які впливають на спільноти. Створена та розвинута у 1950-70-х роках ХХ століття науковцями теорія соціального капіталу досліджує, як соціальні мережі, довіра та спільні норми і цінності сприяють функціонуванню суспільств та добробуту осіб у них.

У той час, коли традиційні економічні теорії часто акцентуються на матеріальних ресурсах, таких як гроші та матеріальні активи, теорія соціального капіталу наголошує на цінності відносин, зв'язків та мереж, які люди будують одне з одним. Так само, як фінансовий капітал може бути інвестований для отримання економічних переваг, соціальний капітал можна розглядати як інвестицію в побудову міцніших, більш консолідованих мереж та спільнот, які так само впливають не лише на соціальні, але й на політичні, громадянські та економічні процеси в суспільстві.

Теорія соціального капіталу підкреслює глибокий вплив соціальних зв'язків, довіри та спільних цінностей на добробут осіб та суспільств. Розуміючи динаміку соціального капіталу, спільноти та законодавці можуть працювати над зміцненням цих зв'язків, сприяючи більш інклюзивному, процвітаючому та гармонійному світу. Однак важливо знайти рівновагу між цінністю відносин та вирішенням системних проблем, щоб забезпечити доступність переваг соціального капіталу для всіх.

Методологія соціологічного дослідження соціального капіталу та суспільного договору в Україні, використана у цьому проекті розроблена під керівництвом докторки психологічних наук, професорки, Маріанни Ткалич на замовлення Соціологічної групи «Рейтинг». Обрана методологія дослідження соціального капіталу дозволила вивчити різноманітні аспекти збереження та розвитку взаємодії між людьми, громадами та інституціями. Важливим аспектом є визначення інституційних факторів, які впливають на формування та зміцнення соціального капіталу, індексів довіри, рівнів соціального капіталу, що також представлено у поданому інструменті вимірювання.

Методика проходила апробацію у 2020 році під час опитування 1200 респондентів у м. Дніпро і показала свою ефективність, внутрішню узгодженість питань та дані, які відповідають нормальному розподілу. У цьому дослідженні, зважаючи на значний вплив засобів масової інформації на суспільство в умовах повномасштабної війни росії проти України, вона була доповнена блоком питань, котрі стосуються рівня довіри до медіа.

Використана методологія дослідження та застосований інструментарій дозволили з високою долею вірогідності дослідити структуру соціального капіталу в Україні, представити у вигляді аналітичного звіту отримані результати, які можуть перспективі бути покладені в основу комунікаційних стратегій під час війни та в післявоєнних сценаріях.

Це дослідження покликано описати конкретні виміри соціального капіталу в Україні. Для інтерпретації даних і опису дослідження, ТСА обрав рамку пануючого дискурсу щодо соціальному капіталу в українському контексті. Дослідницька команда визнає, що вони могли пропустити важливі аспекти цього дослідження і основні висновки, викладені в ньому, можуть бути предметом альтернативних інтерпретацій. Слід зазначити, що команда ТСА вирішила не включати рекомендації в цей звіт, хоча дослідження пропонує широкі можливості для розробки практичних заходів у різних сферах – будь то для органів державної влади, ЗМІ, донорських спільнот чи громадських організацій. Дослідницька команда заохочує читачів взяти участь у обговоренні практичних наслідків цього дослідження.

КЛЮЧОВІ ВИСНОВКИ

- В українському суспільстві загалом спостерігається позитивний радіус довіри: тих, хто довіряє іншим дещо більше, ніж ти, хто недовіряє. Попри це при більш детальному аналізі спостерігається значна відмінність у вікових групах. Найстарші – найбільш «відкриті» до інших, наймолодші – найбільш «закриті». Загалом проблема молоді, як в Україні, так і в західних суспільства є сьогодні одним із викликів сучасного світу. Така ситуація є несприятливою для соціального капіталу, оскільки відносно вищий рівень недовіри серед молоді, котра є основним і найбільш перспективним базисом людського розвитку країни, послаблює соціальний капітал суспільства і є фактором, який потребує глибшого вивчення і розробки окремої стратегії щодо подолання цього феномену.
- Результати дослідження також підтвердили гіпотези щодо залежності рівня відкритості та довіри до інших у суспільних групах від рівня доходів. Більш заможні демонструють значно вищий рівень відкритості, аніж бідніші. Водночас слід враховувати, що шкала оцінки доходів є суб'єктивною, і група найбільш забезпечених в українських реаліях часто є швидше міцним середнім класом, аніж дійсно багатими особами.
- Попри «середній» показник довіри до інших людей та демонстрацію згуртованості, деталізація за категоріями демонструє суперечність у суспільній свідомості у ставленні до інших. Відносно позитивний баланс довіри/недовіри до інших загалом в першу чергу формується за рахунок надвисокого рівня довіри до осіб близького кола (найближчі члени сім'ї, родичі). Сім'я в Україні є однією із найважливіших суспільних інституцій. Моделі поведінки у родинному колі часто проєктуються на інші спільноти. «Кумівство», клановість, замовчування злочинів є похідними з такої моделі взаємовідносин. Водночас що стосується незнайомих осіб, осіб іншої національності, або тих, котрі мають інші політичні погляди, рівень недовіри до цих категорій населення є значним. Зважаючи на історичні суперечності та ідеологічні відмінності у формуванні українського суспільства, такий фактор є вагомим фактором ризику. З іншого боку схильність до колективізму, пожертви своїми інтересами заради колективних є значною перевагою у кризових умовах, зокрема під час війни. Волонтерство, сусідські об'єднання, система горизонтальних зв'язків стали наріжним каменем оборони у перші місяці повномасштабної війни і є прикладом суспільної мобілізації в умовах кризи. Високий рівень довіри до благодійних фондів, громадських організацій, який фіксується з 2014 року і підтверджується також цим дослідженням, є цьому доказом. Цей феномен є добрим підґрунтям для подальшого розвитку соціального капіталу та побудови нової децентралізованої моделі взаємодій всередині соціуму.
- Усереднений показник довіри до державних та місцевих установ, як важливої складової соціального капіталу, на даний момент є швидше феноменом воєнного часу, а не звичайною ситуацією. З перших днів війни в опитуваннях фіксується¹ стрімке зростання довіри до ключових органів влади України, викликане зміщенням фокусу суспільства у питанні пріоритетних проблем (у першу чергу розвитку економіки та корупції у владі) на питання захисту та оборони. У цих питаннях держава, як інституція має максимальні можливості та повноваження, тому недовіра до ключових органів державної влади під час війни сприймається як елемент зради. Водночас після припинення воєнних дій актуальність соціально-

¹ посилання

економічних проблем та питань корупції повернеться, що традиційно спричиняє падіння рівня довіри до центральних органів влади. Окрім того роль держави (як централізованої владної інституції) в українському суспільстві є «розмитою», через часткове скасування суспільного договору. У такій ситуації норми і цінності держави сприймаються швидше як декларативні, а не є базисами для встановлення правопорядку та законності. З іншого боку за сприятливих умов рівень довіри до місцевої влади має потенціал для зростання, зважаючи на успіхи децентралізації, кращі можливості комунікації з громадянами та демонстрації своїх успіхів під час повоєнної відбудови.

- Засоби масової інформації є важливим інструментом формування соціального капіталу в умовах тотальної цифровізації та інформатизації суспільства. Формування атмосфери довіри, як важливої складової соціального капіталу сьогодні сильно залежить від якості та змісту інформації, котра практично миттєво поширюється різними каналами. Крім того ставлення до свободи слова, як до однієї із засад демократичного суспільства, сьогодні є важливим індикатором, яким є суспільство і чи формується у ньому соціальний капітал. В умовах війни, коли державна пропаганда є елементом захисту та боротьби проти ворога, українці підтримуючи необхідність такого інструменту в умовах кризи, водночас доволі критично ставляться інформації, яка їм надається. Результати опитування свідчать, що суспільство надає перевагу незалежним і «швидким» електронним ЗМІ та соцмережам, де можна отримати доступ до будь-якої відкритої інформації. Свобода висловлювань для українців є однією із головних засад розвитку.² З іншого боку, є загроза того, що через ці канали часто поширюються неперевірені факти, або ж чутливі теми, котрі створюють передумови до виникнення соціальних протистоянь. Політична нетерпимість, яка фіксується

у дослідженні, часто виливається у протистояння у соціальних мережах, які є вільними майданчиками висловлювання своїх думок. Тому медіаграмотність, уміння розрізняти фейки та критичний підхід до поширеної інформації є важливою запорукою формування соціального капіталу в українському суспільстві, яке є сьогодні надто вразливим в інформаційному просторі в умовах повномасштабної війни.

- Українське суспільство продемонструвало надзвичайно високий рівень згуртованості при необхідності протистояння ворогу. Результати опитувань демонструють зростання у воєнних умовах рівня національної (в перш чергу проукраїнської), громадянської та мовної самоідентифікації.³ В основних ідеологічних питаннях, як то питання зовнішньополітичного вектору, чи історії, в яких до лютого 2022 року спостерігалось протистояння за регіональною ознакою сьогодні загалом є консенсус у переважній більшості. Така згуртованість є добрим підґрунтям для формування соціального капіталу. З іншого боку через довготривале протистояння на ідеологічному ґрунті, яке доволі часто розігрувалося політичними силами під час виборчих кампаній, ідея єдності суспільства поки не є домінуючою. Також не спостерігається консолідації у питаннях оцінки ефективності реформ, а також європейського майбутнього, попри те, що підтримка вступу до ЄС сягає більше 80%. Водночас ті соціальні групи, котрі орієнтовані на обов'язковий вступ до ЄС, мають позитивне ставлення до реформ, висловлюються про ідеологічну єдність українського суспільства проявляють вищий рівень довіри в усіх її колах ведуть більш відкрите соціальне життя, мають більш складніше суспільне життя, частіше проявляють свою громадянську позицію, є суттєвою основою соціального капіталу України.

[2 посилання](#)

[3 посилання](#)

МЕТОДОЛОГІЯ

- Аудиторія: населення України віком від 18 років і старші в усіх областях, крім тимчасово окупованих територій Криму та Донбасу, а також територій, де на момент опитування відсутній український мобільний зв'язок. Результати зважені з використанням актуальних даних Державної служби статистики України.
- Вибірка репрезентативна за віком, типом поселення та регіоном проживання.
- Вибіркова сукупність: 2000 респондентів.
- Метод опитування: CATI (Computer Assisted Telephone Interviewing – телефонні інтерв'ю з використанням комп'ютера). На основі випадкової вибірки мобільних телефонних номерів.
- Статистична похибка вибірки (з довірчою імовірністю 0,95): не більше 2,2% для значень близьких до 50%, не більше 1,9% для значень, близьких до 25%, не більше 1,3% - для значень, близьких до 10%, не більше 0,8% - для значень, близьких до 5%.

СТРУКТУРА АНАЛІЗОВАНИХ КАТЕГОРІЙ – ЧАСТОТИ

Таблиця 1.1 Частоти аналізованих категорій – демографія

		N
СТАТЬ	Чоловік	841
	Жінка	1159
	Загалом	2000
ВІК	18-29	296
	30-39	468
	40-49	317
	50-59	357
	60+	562
	Загалом	2000
ДОХІД	Бідні	222
	Малозабезпечені	521
	Середнього рівня	791
	Забезпечені	441
	ВВ/НВ	26
	Загалом	2000
ЗМІНИЛИ МІСЦЕ ПРОЖИВАННЯ	Так	371
	Ні	1629
	Нема відповіді	0
	Загалом	2000
РЕГІОН ПРОЖИВАННЯ	Захід	581
	Центр	292
	Деокуповані	431
	Прифронтові	507
	Київ	183
	Загалом	2000
ТИП ПОСЕЛЕННЯ	Місто	1349
	Село	651
	Загалом	2000
МОВА ВДОМА	Українською	1221
	Російською	259
	І українською, і російською	488
	Іншою	18
	Важко відповісти	14
	Загалом	2000

Таблиця 1.2 Частоти аналізованих категорій – ідеологічні питання

		N
З яким із цих тверджень щодо української ідентичності Ви більше погоджуєтесь?	Всі, хто живе в Україні, є українцями незалежно від їх етнічного походження	1441
	Українцями є тільки ті, хто є українцем за походженням, народженням	508
	Важко відповісти	51
	Загалом	2000
З яким із цих тверджень щодо єдності українського народу Ви більше погоджуєтесь?	Населення України завжди було одним народом	972
	Населення України зазвичай було ідеологічно розділене на різні групи	983
	Важко відповісти	45
	Загалом	2000
З яким із цих тверджень щодо реформ в Україні Ви більше погоджуєтесь?	Реформи в Україні – це просто піар, і вони взагалі не ефективні	267
	Реформи в Україні малоефективні	634
	Реформи в Україні поступово покращують стан справ	893
	Реформи в Україні дають значні результати	165
	Важко відповісти	41
	Загалом	2000
З яким із цих тверджень щодо приєднання до Європейського союзу Ви більше погоджуєтесь?	Україна обов'язково повинна вступити до Європейського Союзу	1095
	Україна може і не вступити до ЄС, але має зміцнювати економічні	808
	Україні не потрібно взагалі інтегруватися у Європейський Союз	66
	Важко відповісти	31
	Загалом	2000

Таблиця 1.3 Розподіл областей за регіонами

ЗАХІД	ЦЕНТР	КИЇВ	ДЕОКУПОВАНИ	ПРИФРОНТОВІ	ДОНБАС
Львівська	Вінницька	м. Київ	Харківська	Дніпропетровська	Донецька
Івано-Франківська	Полтавська		Київська	Одеська	Луганська
Хмельницька	Черкаська		Сумська	Запорізька	
Закарпатська	Житомирська		Херсонська	Миколаївська	
Рівненська	Кіровоградська		Чернігівська		
Тернопільська					
Волинська					
Чернівецька					

ІНДЕКС ДОВІРИ: ЦІННОСТІ СОЦІАЛЬНОГО КАПІТАЛУ

Довіра як цінність лежить в основі формування стійких груп та спільнот, взаємодії з іншими. Вона є основою міцного та розвинутого соціального капіталу. Хоча довіра є лише одним із компонентів соціального капіталу, однак цей вимір є незамінним для соціальних та економічних відносин. Довіра зазвичай передбачає віру в чесність, відкритість, правдивість, неупередженість та інші чесноти як щодо людини, так і щодо груп, інституцій та інших соціальних утворень. Довіра – це про надійність, впевненість та безпеку.

Українці в цілому демонструють позитивний радіус довіри. Глобальна довіра до людей має середній показник (3.2).⁴

⁴ Числові дані зазначені у тексті та графіках наводяться у відсотках (%) та індексах. Значення індексу коливається від 1 до 5, де 1 – мінімальна оцінка за шкалою, а 5 – максимальна оцінка за шкалою. Середня оцінка із застосуванням індексу – дорівнює 3,0.

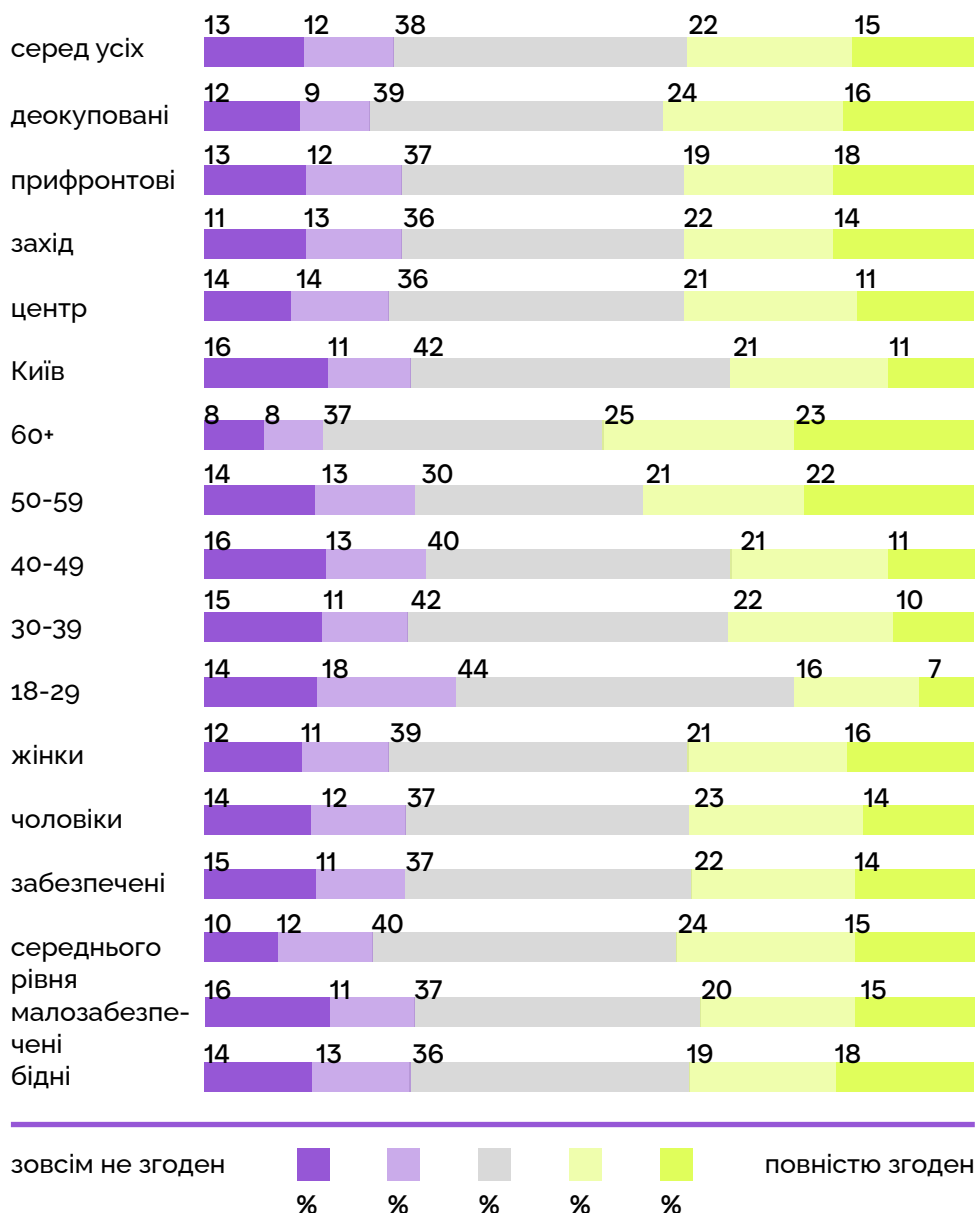
**ОКРІМ ТОГО, ТИХ,
ХТО ВСЕ Ж ТАКИ
ОБИРАЄ ДОВІРЯТИ,
БІЛЬШЕ**

37%

**НІЖ ТИХ,
ХТО НЕ ХОЧЕ
ДОВІРЯТИ ЛЮДЯМ
25%**

Діаграма 1.1

БІЛЬШОСТІ ЛЮДЕЙ МОЖНА ДОВІРЯТИ

Найбільш помітні відмінності у питанні довіри у вікових категоріях: з віком довіра до людей зростає. Найстарші (66+ років) довіряють людям найбільше (3.3), респонденти 50-59 років – дещо менше (3.1). В усіх інших вікових групах індекс довіри на однаковому рівні (3.0). Однак, серед наймолодших (18-29 років) спостерігається наступна тенденція: серед них найменше тих, хто довіряє людям (23%) та найбільше тих, хто не

довіряє (32%) і також найбільше тих, хто не визначився з відповіддю у цьому питанні (44%). Сучасні дослідження показують, що проблема довіри серед молоді є не тільки в Україні, а й у країнах Заходу.⁵ Причиною, на думку дослідників є те, що сучасне молоде покоління не застало у свідомому віці хороші, стабільні часи. Етап їхнього становлення і переходу в дорослий вік відбувається в умовах зростаючого ускладненого

5 Joseph Henrich (2020) The Weirdest People the World. How the West Became Psychologically Peculiar and Particularly Prosperous

[посилання](#)

[посилання](#)

інформаційного середовища через яке поширюється більше і частіше різноманітної інформації про конфлікти, проблеми на будь-якому рівні починаючи «сусідньої вулиці», нетолерантності, сексуального насильства, шахрайство тощо. Високий рівень поінформованості про такі явища підвищує рівень тривожності серед молодих людей. Окрім того в інформаційну епоху відбулось дистанціювання контакту людина-людина, і більшість комунікації відбувається онлайн. Через це спілкування стає для

молодшого покоління складнішим ніж для старших. Для української молоді на згадані накладаються ще й національні особливості, такі як постійні політичні та соціальні кризи, корупція, олігархат, відсутність соціальних ліфтів; з 2014 року – перша фаза війни; з 2022 року – повномасштабне вторгнення росії. Ця проблема потребує особливої уваги з боку державних та недержавних інституцій і потребує постійного моніторингу та вироблення стратегій подолання згаданих кризових явищ.

РІВЕНЬ ДОХОДУ також визначає певні відмінності у питанні довіри до інших: найменший показник у бідних (3.0), далі – малозабезпечені (3.1) та середнього рівня (3.1). Найвищий показник довіри серед забезпечених (3.2). Хоча різниця між показниками довіри у групах за рівнем доходів є відносно невеликою, натомість вона певним чином підтверджує гіпотезу, що у більш заможних групах рівень довіри до інших є вищим, аніж у бідніших через більш складніші форми взаємодії між членами групи, які є одним із важливих факторів досягнення процвітання та успішності.

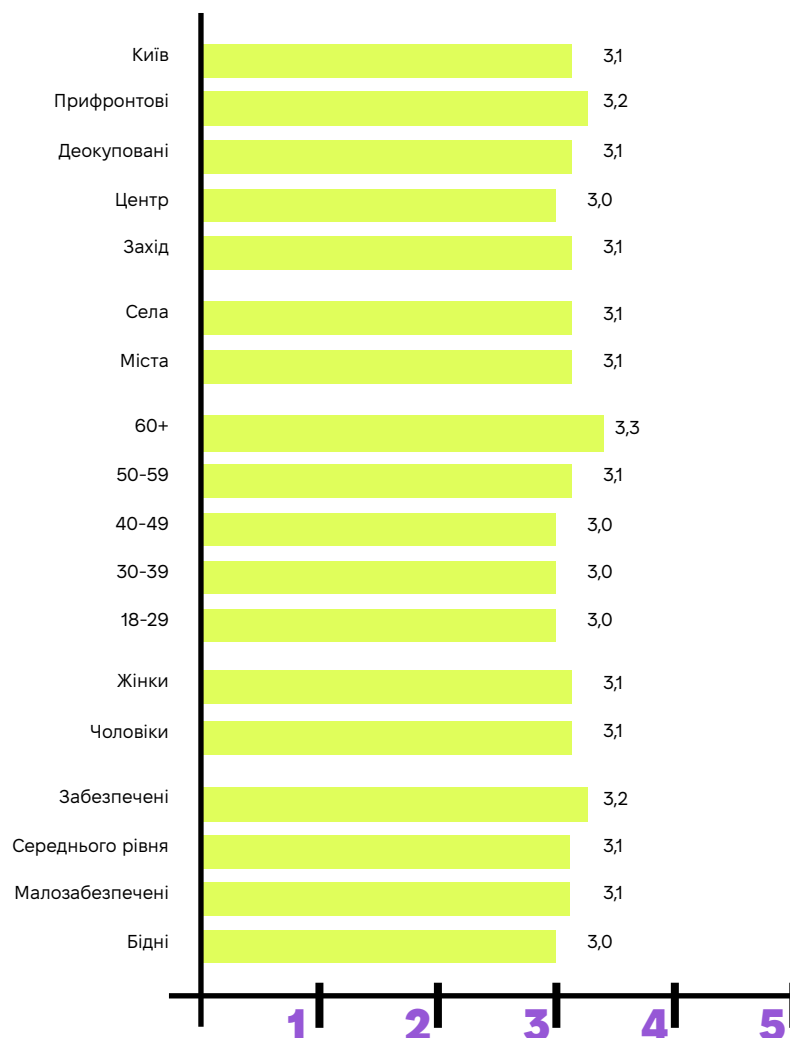
РЕГІОН. За індексом довіри до інших людей найвищі показники фіксуються серед мешканців прифронтових територій (3.2). В інших макрорегіонах індекс довіри становить на рівні 3.0 - 3.1. Відносно вищий індекс довіри серед мешканців регіонів, котрі близько до лінії фронту може пояснюватися тим, що люди, котрі пережили страх та стрес частіше демонструють афіліційну поведінку (бажання бути разом з іншими людьми), згуртованість, спільність.

ГЕНДЕРНІ ВІДМІННОСТІ. За ознакою статі різниці у цьому питанні не спостерігається – індекс довіри однаковий у чоловіків і жінок (3.1). В відсоткових показниках серед жінок менше тих, котрі не довіряють людям (23%), ніж серед чоловіків (26%). Водночас однакова кількість жінок і чоловіків в цілому довіряє людям (37%). Крім цього серед жінок дещо більше тих, хто не визначився (39% проти 37%).

Діаграма 1.2

ЗАГАЛЬНИЙ ІНДЕКС ДОВІРИ: ВІДМІННОСТІ

Середнє значення від 1 до 5,
де 5 – найвищий показник, 1 – найнижчий

В інших розподілах спостерігаються більш чіткіші відмінності у питанні довіри до людей:

- **ВСТУП В ЄС.** Серед тих респондентів, котрі позитивно ставляться до вступу в ЄС, рівень довіри до інших людей вищий (3.2), аніж серед тих, котрі проти євроінтеграції (2.8).

- **РЕФОРМИ.** Респонденти, котрі сприймають реформи як такі, що дають значні результати, індекс довіри до інших людей становить 3.4. Серед тих, котрі вважають, що реформи поступово покращують стан справ – 3.2. Серед тих, котрі вважають реформи малоефективними – 3.0. Найнижчий

рівень довіри серед опитаних, котрі вважають реформи просто піаром – 2.8. Помітні різниці у рівні довіри у категоріях зі ставленням до реформ та вступу до ЄС пояснюються кореляцією між підтримкою євроінтеграційного напрямку розвитку та необхідних змін у суспільстві із рівнем доходів. Більш заможні частіше інших підтримують ті зміни, які сприяють розвитку держави та можливостей на протипагу більш біднішим, котрі менш відкриті до змін.

• ІДЕОЛОГІЧНА ЄДНІСТЬ.

Рівень довіри серед респондентів, котрі вважають що українці завжди були одним народом вищий (3.2), аніж серед тих, котрі впевнені, що українці є роз'єднаними (3.0).

• НАЦІОНАЛЬНА

ІДЕНТИЧНІСТЬ.

Серед тих, котрі вважають українцями всіх, хто живе в Україні рівень довіри до інших дещо вищий (3.1), ніж серед тих, котрі вважають українцями лише тих, хто має українське етнічне походження (3.0). Незначні, але все ж таки помітні відмінності у рівні довіри до інших у групах розподілу за ставленням до єдності та визначенням національної ідентичності можна пояснити тим, що у більш відкритих та диверсифікованих суспільних групах довіра одне до одного є одним із ключових факторів взаємодії між індивідами.

Діаграма 1.3

ЗАГАЛЬНИЙ ІНДЕКС ДОВІРИ: ВІДМІННОСТІ

Середнє значення від 1 до 5,
де 5 – найвищий показник, 1 – найнижчий

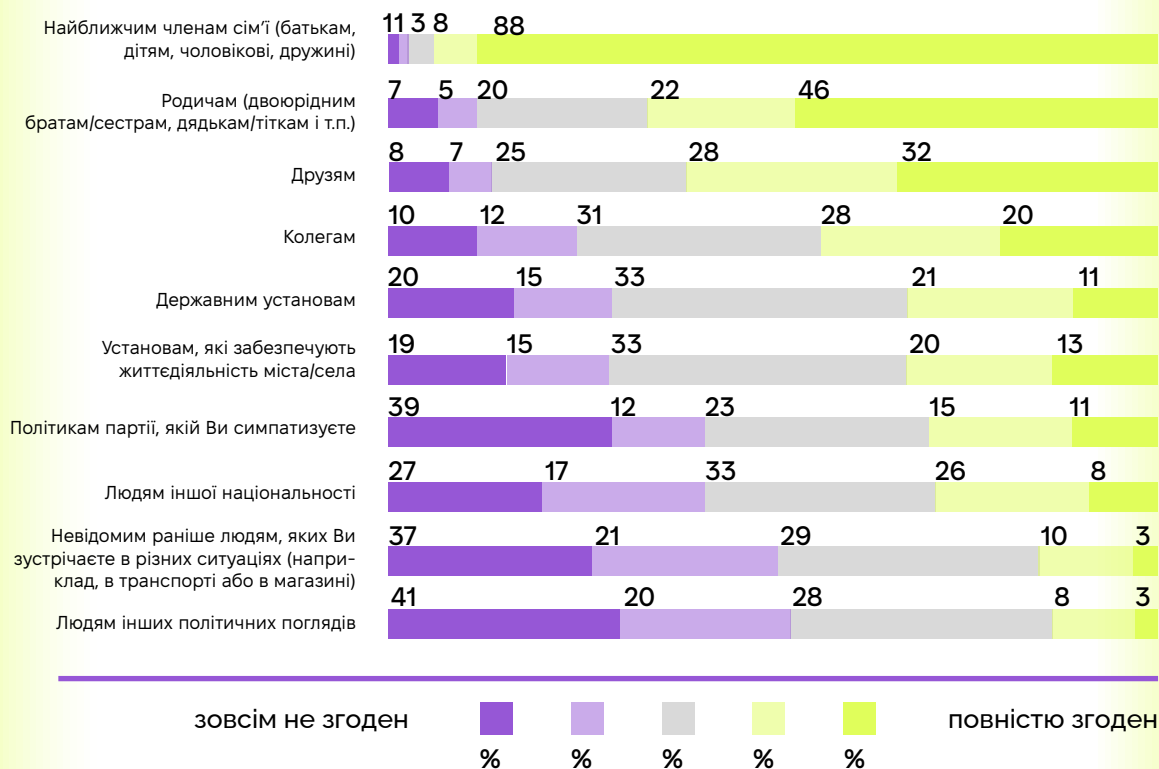
Отже, у питаннях довіри до інших регіональні, гендерні та вікові фактори сьогодні є менш вагомими на відміну від рівня достатку, підтримки вступу в ЄС, позитивного сприйняття реформ, ідеологічної єдності, котрі пов'язані із вищою довірою до інших людей. Це ті переконання, на базі яких здатен формуватися позитивний соціальний капітал.

ІНДЕКС СОЦІАЛЬНОГО КАПІТАЛУ

Соціальний капітал визначає якість та кількість соціальних зв'язків людини у суспільстві. Він пов'язаний із цінностями особистості, рівнем довіри, окремими соціально-психологічними властивостями. Це комплексне інтегральне явище, яке має свою специфіку та динаміку змін в залежності від профілю носія капіталу. Соціальний капітал визначає горизонтальні зв'язки між рівними індивідами; норми довіри; колективну діяльність індивідів; почуття приналежності, участі у житті суспільства і громади.

Діаграма 2.1

НАСКІЛЬКИ ВИ ДОВІРЯЄТЕ ЧИ НЕ ДОВІРЯЄТЕ ТАКИМ ЛЮДЯМ І ІНСТИТУЦІЯМ?

Найбільше українці довіряють **найближчим членам сім'ї** (для українців сім'я традиційно відіграє важливу роль і місце у житті, і реалізується у спільному прийнятті рішень, у батьківських ролях, у місці дитини в родині, в опікаючому стилі взаємодії, в тяжінні до колективного (сімейного, а не індивідуального): в цілому висока довіра сформована у 96%. Близьке коло – це фундамент довіри до світу, інших людей, центральний показник соціального капіталу. На другому місці **родичі** – висока довіра сформована в цілому у 68% респондентів. Родинне коло разом із найближчими членами сім'ї – основна частина соціального капіталу громадян України. **Друзі та колеги** на 3 та 4 місці відповідно: 60% в цілому довіряють друзям, 48% – колегам.

Державним та муніципальним установам швидше не довіряють (34-35%), ніж довіряють (32-32%). В суспільстві сьогодні доволі багато питань до діяльності державних та муніципальних установ, їх ефективності, дієвості, професіоналізму чиновників та їх відповідності посаді.

Політика традиційно для українців завжди є тригером, якій додає негативного забарвлення будь-яким суспільним процесам чи персоналіям. **Політикам партій**, яким українці симпатизують, загалом не довіряють 51%, довіряють – 26%. **Людям інших політичних поглядів** не довіряють 61%, довіряють лише 11%.

Людям іншої національності в цілому не довіряють – 44%, довіряють – 24%, не визначилися – 33%. Тут також спостерігається занадто високий відсоток тих, хто не довіряє такій категорії. Однією із причин такого явища швидше за все є посилення негативних ставлень до росіян та білорусів на фоні воєнної агресії. Інші дослідження показують високий рівень приятного або нейтрального ставлення українців до інших національностей, у разі уточнення, про які саме національності йде мова.⁶ При цьому, на питання щодо ставлення до людей з іншими поглядами на життя і способом життя, 67% відповіли, що ставляться в цілому терпимо, а 35% мають високий рівень цієї терпимості – але, вірогідно це не стосується політичних опонентів та людей іншої національності. Отже, цю терпимість ми можемо розуміти як соціальну бажаність, ніж як реальний стан справ. В цьому опитані респонденти суперечать самі собі.

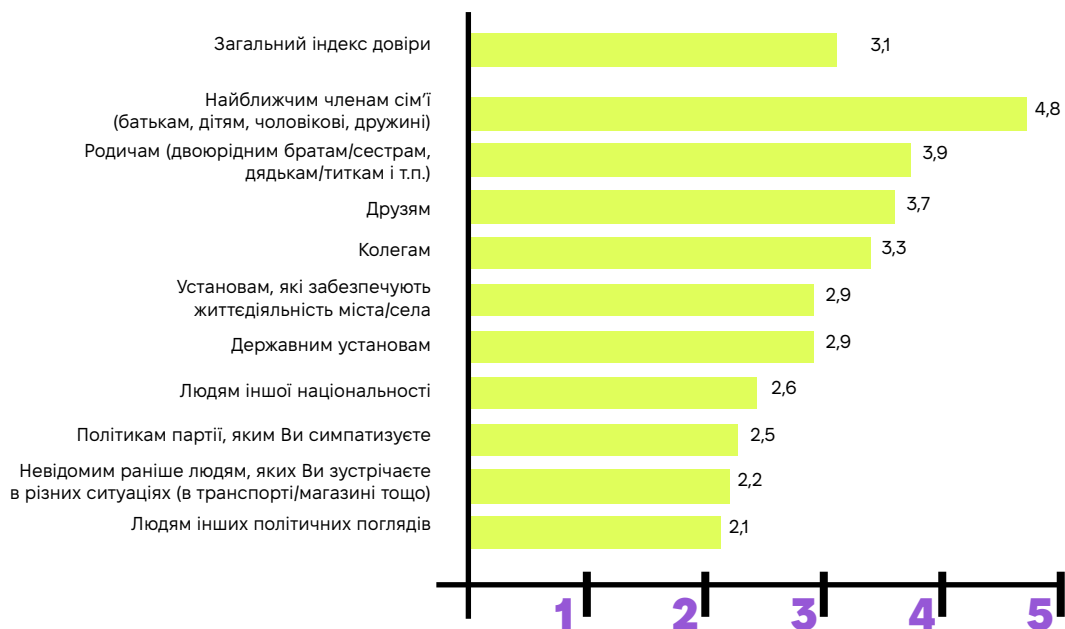
Так само це стосується **незнайомців** – невідомих раніше людей, які зустрічаються в різних ситуаціях: 58% в цілому їм не довіряють, і лише 13% довіряють. В той час як на питання «більшості людей можна довіряти» довіру висловлює 37%, а недовіру лише 25%. Вірогідно під більшістю людей розуміється все ж таки близьке коло, родина, друзі, колеги, люди зі схожими поглядами та цінностями, а не люди в принципі.

⁶ Дискримінація різних соціальних груп у ЗСУ.
посилання

Діаграма 2.2

ЗАГАЛЬНИЙ ІНДЕКС ДОВІРИ ТА СКЛАДОВІ

Середнє значення від 1 до 5,
де 5 – найвищий показник, 1 – найнижчий

СТРУКТУРА ДОВІРИ У СОЦІАЛЬНОМУ КАПІТАЛІ

Факторний аналіз, як метод статистичного зменшення, в цьому дослідженні призначений пояснити можливі кореляційні зв'язки між показниками соціального капіталу і об'єднати їх в три групи (категорії соціальних зв'язків). Відповідно, кожен фактор – це об'єднання найбільш близьких (пов'язаних між собою) показників.

Загальний індекс соціального капіталу, відповідно до досліджених параметрів, був згрупований в три категорії соціальних зв'язків: близьке коло (3 фактор); суспільне коло (2 фактор); чужинці (1 фактор).

Таблиця 2.1

Факторний аналіз (матриця повернутих компонентів, кореляцій з фактором, сумарна дисперсія 58,6%)	Фактор 1 – чужинці	Фактор 2 – суспільне коло	Фактор 3 – близьке коло
Людяма іншої національності	.829		
Невідомим раніше людяма, яких Ви зустрічаєте в різних ситуаціях (наприклад, в транспорті або в магазині)	.758		
Людяма інших політичних поглядів	.734		
Державним установам		.878	
Установам, які забезпечують життєдіяльність міста/села		.808	
Політикам партії, якій Ви симпатизуєте		.669	
Друзяма			.736
Родичам (двоюрідним братам/сестрама, дядькам/тіткама і т.п.)			.687
Колегам			.657
Найближчим членама сім'ї (батькам, дітяма, чоловікові, дружині)			.524

Найбільшу довіру українці відчувають до близького кола (4.0), яке і є їх основним соціальним капіталом: це найближчі члени сім'ї (4.8), родичі (3.9), друзі (3.7), колеги (3.3).

Дослідження формули стійкості ⁷ підтверджує отримані тут результати щодо значимості близького кола для українців під час війни, бо воно є визначним для стійкості, яку потребують громадяни в роки війни. Сім'я, родичі та близькі на 2 місці (після ЗСУ), які підтримують стійкість громадянина під час війни – це відзначив 61% опитаних респондентів.

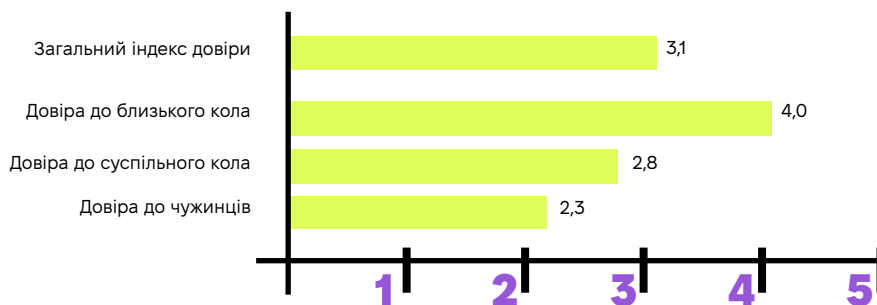
Соціальний капітал суспільного кола посідає друге місце (2.8): найбільше довіряють муніципальними установама (2.9), державним установама (2.9), найменше – політикам партії, якій симпатизують (2.5).

Чужинцям довіряють найменше (2.3): людяма іншої національності викликають більше довіри (2.6), ніж незнайомці (2.2), найменша довіра в цьому компоненті до людеяма інших політичних поглядів (2.1), що частково пояснює запеклі суперечки між політичними опонентама та прихильниками різних партій та різних політичних діячів.

7 Формула стійкості України: основні складові під час війни та у поствоєнний період (6-11 червня 2023) [посилання](#)

Діаграма 2.3 **ФАКТОРИ ІНДЕКСУ ДОВІРИ**

Середнє значення від 1 до 5,
де 5 – найвищий показник, 1 – найнижчий

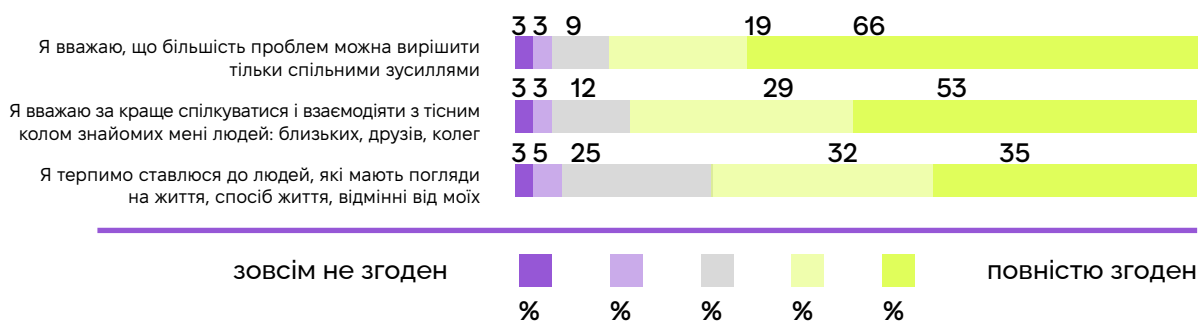
Отже, Україна належить до країн із сильним архетипом родини, міцними сімейними зв'язками, які є визначальними у стійкості під час війни; слабкими державними інститутами та меншою толерантністю до інакшості (чужинці: люди з іншими поглядами, іншої національності, незнайомці не викликають довіри). Під тим, що більшості людей можна довіряти, респонденти все ж таки мають на увазі своє близьке коло і людей, які на них схожі (за національністю, політичними поглядами, цінностями, способом життя та та інше).

СОЦІАЛЬНІ ОРІЄНТАЦІЇ, ЗГҀРТОВАНІСТЬ, ІНГРУПОВИЙ ФАВОРИТИЗМ

При цьому соціальні орієнтації респондентів достатньо міцні: більшість проблем можна вирішити спільними зусиллями – з цим згодні в цілому 85%. Однак, спільні зусилля зосереджені в близькому колі, так само як і важіль соціального капіталу: 82% схиляються до близьких, друзів та колег у спілкування та взаємодії і цим демонструють інгруповий фаворитизм (прихильність до членів інгрупи, якою тут вважаються близькі, рідні, друзі та колеги).

Діаграма 2.4

НАСКІЛЬКИ ВИ ЗГОДНІ АБО НЕ ЗГОДНІ З НАСТУПНИМИ ТВЕРДЖЕННЯМИ?

Толерантність до інакшості (терпимість до людей, які мають інші погляди та спосіб життя) демонструють 67%, але це більш вірогідно⁸ соціальна бажана відповідь і підтримка самооцінки, бо в структурі довіри до різних груп саме інші люди (інші національності, незнайомці, інші політичні погляди) викликають найменше довіри і слабо оцінені – оскільки не є членами інгрупи, а, отже на фаворитизм (прихильність) не заслуговують і, вірогідно до правил групової взаємодії, можуть знаходитися в ситуації аутгрупової дискримінації. Так само для українців характерна недостатня толерантність до інакшості щодо таких категорій як ЛГБТ-спільнота, чайлдфрі, людей, які не вірять в Бога, що підтверджується попередніми дослідженнями.⁹ Бо ці групи є чужинцями (не є членами інгрупи за цінностями та переконаннями) і заслуговують на аутгрупову дискримінацію.

⁸ посилання

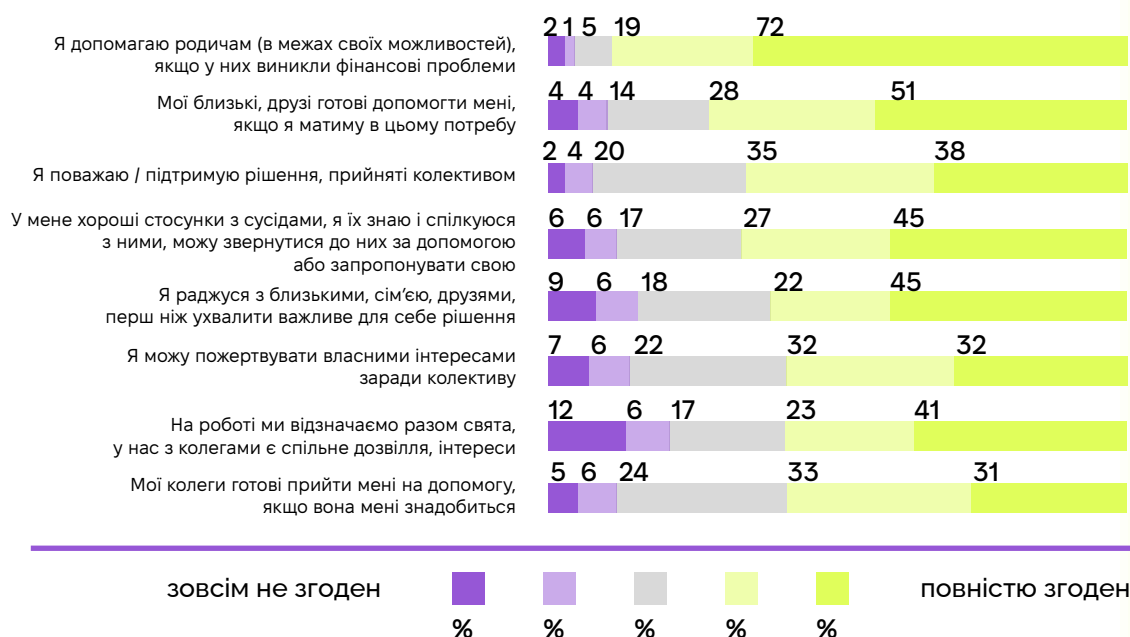
⁹ Комплексне дослідження: як війна змінила мене та країну. Підсумки року посилання

СОЦІАЛЬНИЙ КАПІТАЛ БЛИЗЬКОГО КОЛА

Соціальний капітал близького кола – є груповим ресурсом і, власне, визначає приналежність до групи. Персональна мережа безпосередніх стосунків людини, що виступає соціальним контекстом її дій, визначає міру інтеграції в суспільство і забезпечує їй доступ до необхідних ресурсів життєдіяльності. В близьке коло входять: сім'я, родина, колектив, колеги, друзі, близькі люди (які так ідентифіковані), які для українців є фундаментом і більшою частиною їх соціального капіталу.

НАСКІЛЬКИ ВИ ЗГОДНІ АБО НЕ ЗГОДНІ З НАСТУПНИМИ ТВЕРДЖЕННЯМИ?

Діаграма 3.1

Допомога близьким підтримана в цілому 91% респондентів, **допомогу від близьких** можуть отримати в цілому 79%. Отже взаємодопомога в близькому колі перебуває на високому рівні. **Думка близьких**, родини та друзів важлива у прийнятті рішень для 67%, які радяться із своїм близьким колом щодо важливих рішень. Лише 15% не враховують думку близьких, або не радяться з ними.

Підтримка рішень **колективу**, яку можна вважати опосередкованим показником конформності та прямим прийняттям соціальних норм колективу, схильності на континуумі «індивідуалізм – колективізм» бути на боці колективізму, демонструє на високому рівні 38% респондентів, на рівні вище середнього – 35%. Також 64% респондентів готові більшою мірою пожертвувати своїми інтересами заради колективу, що теж є підтвердженням конформності та згуртованості в робочих спільнотах. Колективи в Україні мають достатньо тісні стосунки і ця взаємодія є важливою, чимось нагадує родинні зв'язки: на роботі відзначають свята разом з колегами, мають спільне дозвілля та

інтереси на достатньо високому рівні 64% опитаних. Лише 18% не мають такого досвіду. Колеги також готові прийти на допомогу 64% опитаних, лише 11% так не вважають. Отже, робота і взаємини в колективі забезпечують соціальний капітал міцністю зв'язків, конформністю та згуртованістю, колективістською спрямованістю, наявністю спільного неформального часу, інтересів, можливістю звернутися за допомогою.

Хороші **стосунки із сусідами** підтримують на високому та вище середньому рівнях більшість опитаних – 72%, не складаються стосунки із сусідами – лише у 12%. Особливо під час війни люди більше гуртуються, прагнуть бути ближче один до одного, бо з умовами та наслідками життя в таких умовах людина частіше за все не здатна впоратися самотійно. Багато хто познайомився із своїми сусідами тільки після початку повномасштабного вторгнення (це стосується міст та багатоквартирних будинків в першу чергу).

Діаграма 3.2

СОЦІАЛЬНИЙ КАПІТАЛ БЛИЗЬКОГО КОЛА

Середнє значення від 1 до 5, де 5 – найвищий показник, 1 – найнижчий

Отже, загальний індекс соціального капіталу близького кола знаходиться на рівні вище середнього – 4.0. Взаємодопомога із близькими та родичами забезпечують цей рівень більшою мірою – від 3.9 до 4.6. Колектив і стосунки в ньому також показують міцність соціального капіталу на рівні від 3.7 до 4.0. Стосунки із сусідами також на високому рівні взаємодії – 4.0

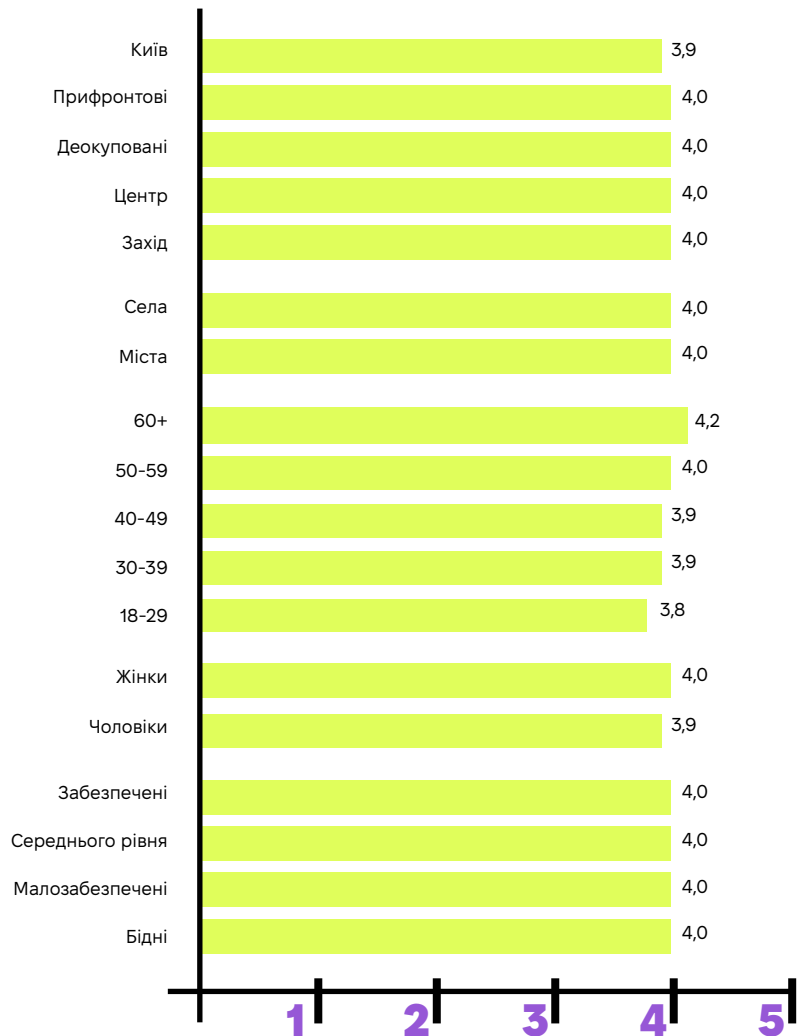
Регіональних відмінностей у цих питаннях не прослідковується, лише Київ має дещо менший соціальний капітал близького кола. Так само не фіксуються відмінності за типом поселення, де серед мешканців сіл та міст фіксується однаковий високий показник (4.0). Рівень доходу не диференціює соціальний капітал близького кола, а гендерні відмінності на рівні 0.1 також можна вважати незначними.

Єдиний параметр, за яким можна відслідкувати відмінності у цьому питанні – це вік: міцніший соціальний капітал близького кола мають найстарші (60+ років) – 4.2, дещо менший у віці 50-59 років – 4.0; в середньому віці (від 30 до 49) індекс соціального капіталу теж на достатньо високому рівні – 3.9. Найменш міцний соціальний капітал у молоді – 18-29 років – 3.8. Отже, соціальний капітал, зв'язки, підтримка, згуртованість зростають з віком. Молодь, вірогідно, менше цього потребує, частіше змінює вподобання, менше орієнтована бути конформною; до 29 років мало хто створив свою власну родину, яка є центральною в сегменті соціального капіталу близького кола.

Діаграма 3.3

СОЦІАЛЬНИЙ КАПІТАЛ БЛИЗЬКОГО КОЛА: ВІДМІННОСТІ

Середнє значення від 1 до 5, де 5 – найвищий показник, 1 – найнижчий

За фактором розподілу щодо ставлення до реформ є наступні відмінності: ті, хто позитивно сприймає реформи в Україні мають індекс соціального капіталу 4.2, ті, хто скептично ставиться і вважає, що ці реформи – це піар і вони не ефективні – 3.9.

За іншими факторами розподілу (ставлення до членства в ЄС, ідеологічна єдність, національна ідентичність) відмінності є незначними або загалом їх немає.

Діаграма 3.4

СОЦІАЛЬНИЙ КАПІТАЛ БЛИЗЬКОГО КОЛА: ВІДМІННОСТІ

Середнє значення від 1 до 5, де 5 – найвищий показник, 1 – найнижчий

У цілому, відсутність суттєвих відмінностей щодо ставлення до ЄС, ідеологічної об'єднаності, питань національності та реформ можна пояснити тим, що близьке коло – це близькі, родина, друзі, колеги, а названі параметри – це суспільно-політичний,

економічний рівень. Він тут і не повинен давати відмінностей, оскільки близьке коло – це люди, з якими, як правило, немає суттєвих розбіжностей щодо політичних, економічних, ідеологічних або соціальних питань.

СОЦІАЛЬНИЙ КАПІТАЛ СУСПІЛЬНОГО КОЛА

Соціальний капітал суспільного кола досліджений через довіру до установ та інститутів та через міру активності життєвої позиції у соціальній взаємодії. До цього кола належить взаємодія з місцевою владою (депутатами), поліцією, місцевими закладами охорони здоров'я, керуючими компаніями, благодійними фондами, громадськими, волонтерськими організаціями. Також це коло забезпечене громадянською позицією (участю в мітингах, страйках, петиціях) та активним дозволям (хобі, захоплення).

Діаграма 4.1

НАСКІЛЬКИ ВИ ЗГОДНІ АБО НЕ ЗГОДНІ З НАСТУПНИМИ ТВЕРДЖЕННЯМИ?

Рівень підтримки цього кола розташувався у опитаних наступним чином: на першому місці – **ставлення до благодійних фондів**: 74% вважають, що вони відіграють важливу роль у підтримці тих, хто потребує допомоги і лише 8% не погоджуються з цим.

Далі йдуть **громадські організації та групи волонтерів**, діяльність яких підтримують та можуть допомагати 74% опитаних, не мають таких поглядів – 12%. Така підтримка громадських організацій та волонтерів обумовлена війною, починаючи з 2014 року і наступним великим сплеском такої активності в Україні після початку повномасштабного вторгнення у 2022 році, коли в перші місяці волонтерська підтримка знову була критично важливою і надалі залишається актуальною. Багато фінансових зборів відомих організацій та волонтерів і сьогодні закриваються за лічені години, бо йдеться про життя та безпеку не лише країни, а й кожного окремого українця.

Взаємодія з **поліцією**, довіра до неї, розрахунок на захист для 61% опитаних є на рівні вище середнього та високому. Не довіряють поліції 17%. Для України, яка пройшла реформу поліції, до якої було багато питань, це хороший показник, оскільки більша частина довіряє поліції більше, ніж, наприклад, місцевій владі (депутатам) або установам, які відповідають за комунальне господарство.

Місцевій поліклініці довіряють та користуються її послугами, вважають її лікарів хорошими - 59% опитаних. Не довіряють місцевій медицині 22%.

Мають **хобі та захоплення** та готові розділити їх з іншими людьми 54%, такого досвіду наразі немає у 30%.

Далі йде наступна група тверджень, яка є слабкою у соціальному капіталі суспільного кола і лише частково його забезпечує: **ЖЕК (керуюча компанія)**, яка забезпечує комунальне господарство викликає довіру у 38%, в той час як їм не довіряють і скоріше звернуться у приватну компанію 39%.

Знають **депутатів місцевої ради** і готові до них звертатися лише 25%, більшість – 59% не знають їх, і не готові звертатися. При цьому 15% загалом не обізнані про депутатів. Це найменший показник довіри з усіх категорій суспільного кола.

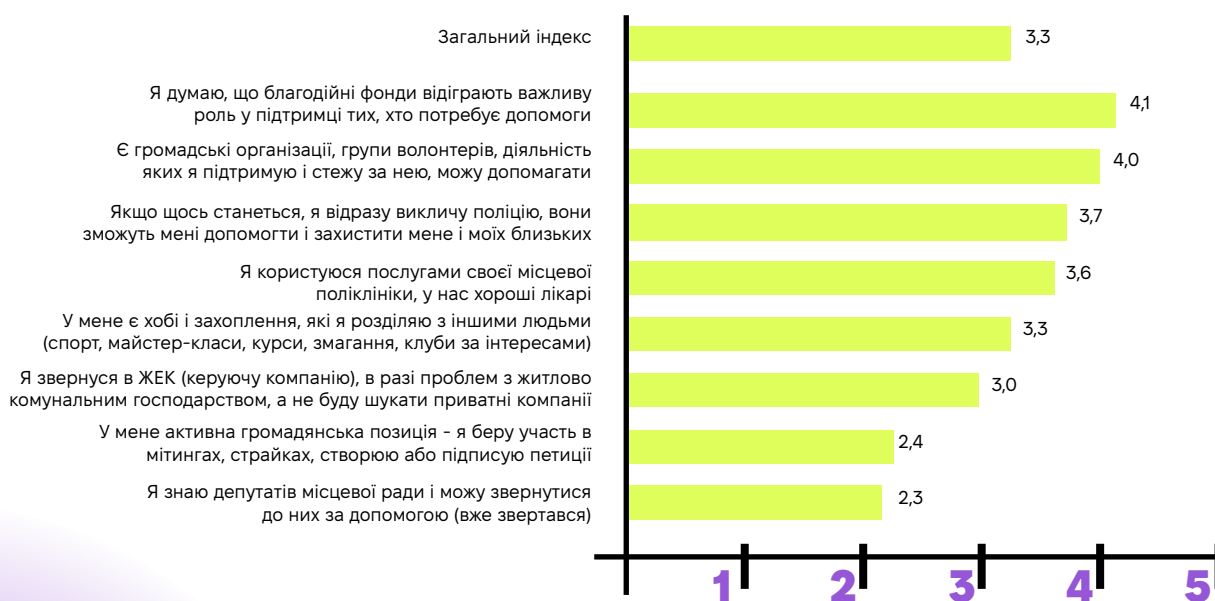
Активну **громадянську позицію** має незначна кількість опитаних: 25% беруть участь в мітингах, страйках, підписують петиції, не цього практикують – 53%.

Загальний індекс довіри соціального капіталу суспільного кола на рівні вище середнього і складає 3.3. Найбільше він забезпечений ставленням до благодійних фондів (4.1) та громадських організацій і груп волонтерів (4.0), що, вірогідно, пов'язано з війною і соціальними, психологічними, медичними потребами великої кількості людей, які опинилися у скрутних життєвих обставинах, а також військових, роботу яких і сьогодні підтримують волонтери. Отже, українці розуміють цінність та необхідність таких організацій та людей, демонструють прихильність та підтримку.

Діаграма 4.2

ІНДЕКС ДОВІРИ ДО УСТАНОВ ТА ІНСТИТУТІВ / АКТИВНОЇ ЖИТТЄВОЇ ПОЗИЦІЇ

Середнє значення від 1 до 5, де 5 – найвищий показник, 1 – найнижчий

Найменшим є індекс довіри до депутатів місцевої влади – 2.3, так само як і політикам довіряють найменше, відповідно до результатів дослідження довіри до окремих категорій, що описані вище. Отже, депутати, політичні діячі – це найслабша ланка соціального капіталу будь-якого рівня.

Також меншою мірою, але все ж є питання до керуючих компаній, які забезпечують роботу ЖКГ (3.0). Місцевим поліклінікам респонденти довіряють на рівні вище середнього (3.6), але поліції довіряють більше і готові до неї звертатися (3.7).

Всі елементи соціального капіталу суспільного рівня були розподілені на 2 групи: довіра до установ та інститутів; активна життєва позиція.

Таблиця 4.1

Факторний аналіз (матриця повернутих компонентів, кореляцій з фактором, сумарна дисперсія 49,5%) Аналіз головних компонентів (метод обертання: Varimax з нормалізацією Кайзера).	Фактор 1 – довіра до установ та інститутів	Фактор 2 – активна життєва позиція
Я звернуся в ЖЕК (керуючу компанію), в разі проблем з житлово комунальним господарством, а не буду шукати приватні компанії	.740	
Якщо щось станеться, я відразу викличу поліцію, вони зможуть мені допомогти і захистити мене і моїх близьких	.696	
Я користуюся послугами своєї місцевої поліклініки, у нас хороші лікарі	.691	
Я знаю депутатів місцевої ради і можу звернутися до них за допомогою (вже звертався)	.528	
У мене активна громадянська позиція – я беру участь в мітингах, страйках, створюю або підписую петиції		.771
У мене є хобі і захоплення, які я розділяю з іншими людьми (спорт, майстер-класи, курси, змагання, клуби за інтересами)		.687
Є громадські організації, групи волонтерів, діяльність яких я підтримую і стежу за нею, можу допомагати		.643

Активна життєва позиція має вищий рівень (3.3) та забезпечена в основному підтримкою громадських організацій та груп волонтерів, бо активна громадянська позиція в умовах воєнного стану майже неможлива (зокрема щодо мітингів та страйків) – 2.4. Також на хорошому рівні наявність хобі та захоплень – 3.3. Можна спрогнозувати, що у повоєнний час ці

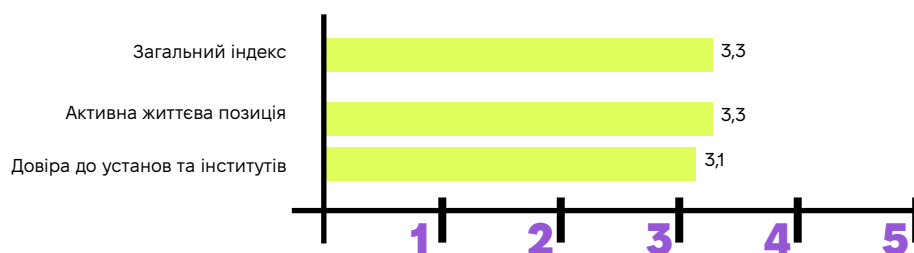
показники зміняться – вірогідно знизиться підтримка волонтерів (через відсутність потреби в їх діяльності), і, водночас, мала би зрости громадянська активність у суспільно-політичному контексті, коли буде скасований військовий стан.

Довіра до установ та інститутів є дещо меншою (3.1), але в основному через депутатів місцевих рад, яким довіряють найменше (2.3) та частково через роботу комунальників, ЖЕКів (3.0).

Діаграма 4.3

ІНДЕКС ДОВІРИ ДО УСТАНОВ ТА ІНСТИТУТІВ / АКТИВНОЇ ЖИТТЄВОЇ ПОЗИЦІЇ

Середнє значення від 1 до 5,
де 5 – найвищий показник, 1 – найнижчий

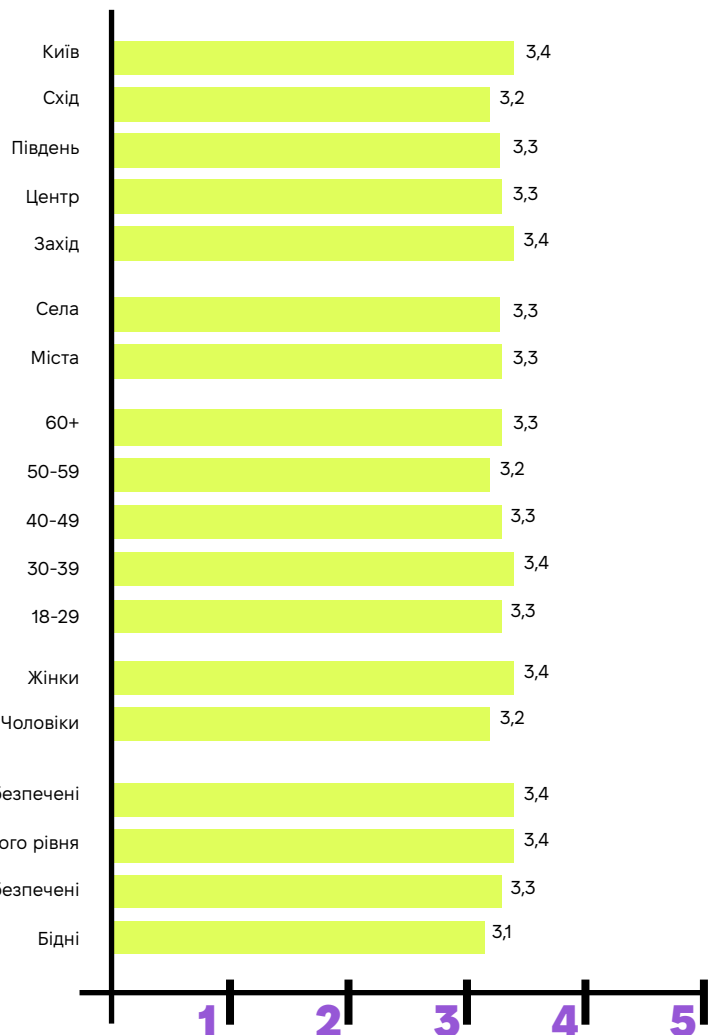
Певні відмінності соціального капіталу суспільного рівня помітні у розподілах за регіональною ознакою, типом поселення, віком, статтю та рівнем доходу. Так, мешканці Києва та заходу країни демонструють дещо вищі показники індексу довіри до установ та інституцій (3.4). Така ж ситуація спостерігається і серед жінок, котрі на відміну від чоловіків більш прихильно ставляться до установ та інститутів(3.4), мають більш

активну позицію, ніж чоловіки (3.2). Вікові відмінності є нелінійними – найвищий рівень довіри (3.4) спостерігається у респондентів віком 30-39 років. Найпомітнішими є відмінності за рівнем доходу, до того ж вони є лінійними: бідні мають найнижчий рівень довіри та найменш активну життєву позицію – 3.1, в той час як забезпечених цей індекс становить 3.4.

Діаграма 4.4

ІНДЕКС ДОВІРИ ДО УСТАНОВ ТА ІНСТИТУТІВ / АКТИВНОЇ ЖИТТЄВОЇ ПОЗИЦІЇ: ВІДМІННОСТІ

Середнє значення від 1 до 5,
де 5 – найвищий показник, 1 – найнижчий

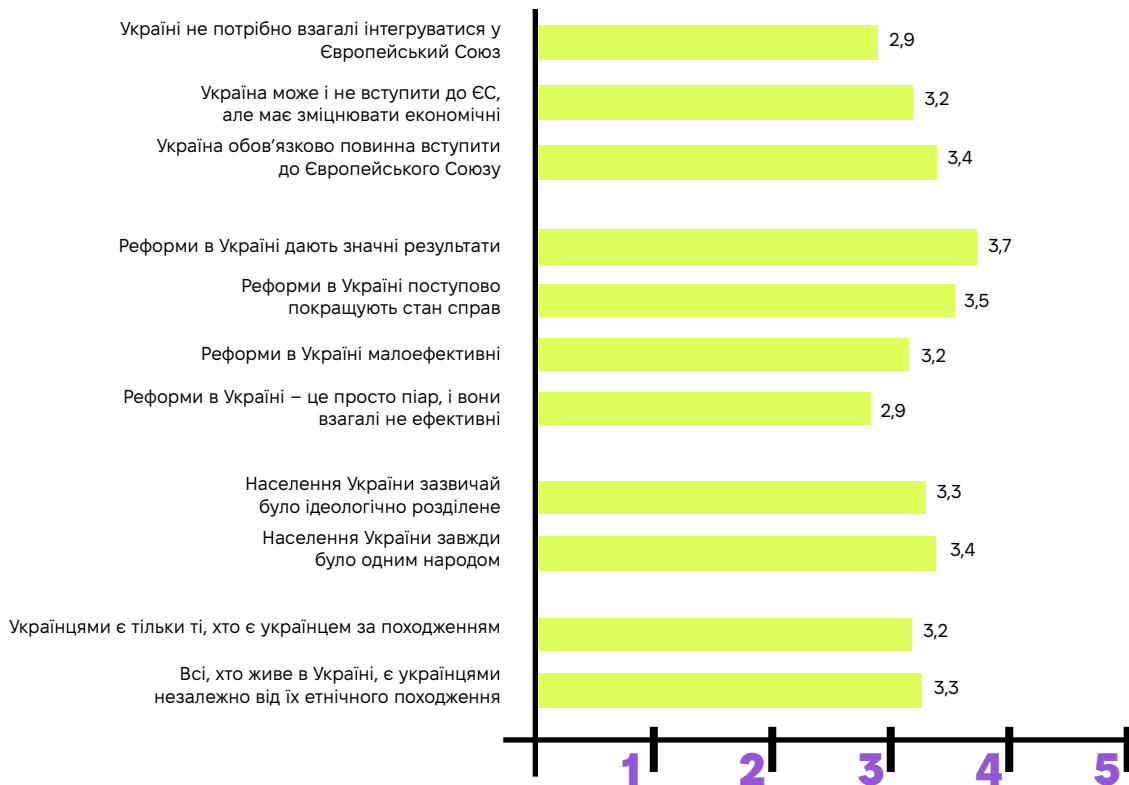

Відмінності соціального капіталу суспільного рівня у політичних та ідеологічних поглядах виражені набагато більше, що пояснюється тим, що соціальний капітал суспільного кола зачіпає різні рівні політичного, економічного, суспільного життя, яке забезпечується відповідними інститутами: депутатами та місцевою владою, поліцією, комунальними службами, закладами охорони здоров'я, політичною та соціальною активністю громадян.

Діаграма 4.5

ІНДЕКС ДОВІРИ ДО УСТАНОВ ТА ІНСТИТУТІВ / АКТИВНОЇ ЖИТТЄВОЇ ПОЗИЦІЇ: ВІДМІННОСТІ

Середнє значення від 1 до 5, де 5 – найвищий показник, 1 – найнижчий

Рівень підтримки **вступу в ЄС** пов'язаний із довірою до установ та інститутів та активною життєвою позицією: висока підтримка вступу – це вищий індекс соціального капіталу суспільного кола (3.4), відсутність такої підтримки – нижчий індекс (2.9).

Це саме, ще й більшою мірою, стосується **сприйняття реформ**: позитивне ставлення (реформи в Україні дають значні результати) – це довіра до інститутів та активна позиція (3.7); чим менш позитивно сприймаються реформи, тим меншою є ця довіра та активна позиція – скептики (реформи – піар і вони загалом не ефективні) мають найнижчий індекс – 2.9. Саме за розподілом щодо ставлення до реформ спостерігається найбільша різниця в індексі соціального капіталу (± 0.8 п.).

Ідеологічна єдність. За цим розподілом спостерігаються незначні відмінності на користь тих, хто вважає, що населення України завжди було одним народом (3.4). Те ж саме стосується і питання **національної ідентичності**: дещо вищий показник у тих, хто вважає, що всі, хто живуть в Україні є українцями (3.3), ніж у тих, котрі вважають, що українцями є тільки ті, хто є українцями за походженням (3.2).

Отже, найбільше довіра до установ та інститутів та активна життєва позиція пов'язані із ставленням до реформ та ставленням до вступу в ЄС, які і самі пов'язані між собою, бо вступ в ЄС передбачає проведення великої кількості реформ і виконання умов дорожньої карти вступу. Ті, хто орієнтовані на ЄС, цінності стійких демократій, соціально та економічно розвинених країн мають вищий рівень довіри до установ та інституцій, більш активно з ними взаємодіють, користуються їх послугами, розраховують на їх захист та виконання ними відповідних зобов'язань, самі мають більш активне соціальне життя, є більш заможними, проявляють політичну і громадянську позицію. І це найбільш суттєво пов'язано із соціальним капіталом суспільного кола на відміну від ідеологічної єдності, національної ідентичності, та соціально-демографічних показників (стать, вік, регіон).

СУСПІЛЬНИЙ ДОГОВІР

Суспільний договір, який базується на цінностях довіри до держави, установ та організацій, податкової та судової системи, в розвинених демократіях є інструментом консолідації суспільства.

В Україні суспільний договір недостатньо підтримується і в цьому розумінні цінностей довіри є частково «скасованим». Загальний індекс суспільного договору становить 2.7 – це показник нижче середнього. Найбільше впливає на відсутність підтримки суспільного договору все, що стосується корупційної складової: «більшість людей дають хабарі, оскільки без цього не обійтися»: 53% в цілому погоджуються з цим і лише 24% в цілому не згодні.

НАСКІЛЬКИ ВИ ЗГОДНІ АБО НЕ ЗГОДНІ З НАСТУПНИМИ ТВЕРДЖЕННЯМИ?

Мало підтримана сплата **податків**: «більшість людей не платить податки, якщо є така можливість»: серед опитаних 49% загалом підтримують таку ідею, тільки 24% повністю або частково не згодні, що більшість не платить податки.

Неправомірне отримання **пільг та субсидій** також на високому рівні: 49% вважають, що українці неправомірно отримують пільги, якщо є така можливість. 25% з цим не погоджуються.

Відповідальність за **стан громадського простору** також перекладається на відповідні інстанції, а не підтримується громадянами: 48% вважають, що більшість людей не стежить за станом під'їзду, двору, офісу; лише 22% думають, що

люди мають активну власну позицію щодо стану громадського простору, а не чекають, що цим будуть займатися відповідні установи.

Несплата за **проїзд у громадському транспорті** при відсутності контролю найменше підтримана, вона є найбільш позитивно оціненим твердженням на користь наявності суспільного договору: індекс незгоди щодо цього твердження становить 3,2, що вище середнього й вище за усі інші твердження - 32% в цілому згодні, що люди не заплатять в транспорті при відсутності контролю, хоча 42% не згодні з цим і це найвищий показник підтримки суспільних норм.

Діаграма 5.2

ІНДЕКС СУСПІЛЬНОГО ДОГОВОРУ

Середнє значення від 1 до 5, де 5 – найвищий показник, 1 – найнижчий

Окрім суспільного договору (1 фактор), який українцями недостатньо підтримується, були досліджені корупційні схеми (2 фактор) (Таблиця 5.1), які також визначають ставлення до соціальних норм та довіру до інститутів різного рівня.

Таблиця 5.1

Факторний аналіз (матриця повернутих компонентів, кореляції з фактором, сумарна дисперсія 49,5%) Аналіз головних компонентів (метод обертання: Varimax з нормалізацією Кайзера)	Фактор 1 – Суспільний договір	Фактор 2 – Корупційні схеми
Більшість людей отримують пільги (субсидію), навіть якщо вона їм не призначається, але є можливість її «вибити»	.746	
Більшість людей дають хабарі, так як без цього не обійтися	.746	
Більшість людей не платять податки, якщо є така можливість	.641	
Більшість людей не заплатять за проїзд в транспорті, якщо не буде кондуктора/контролера	.639	
Більшість людей не стежать за станом громадського простору (під'їзду, двору, офісу), тому що цим повинні займатися відповідні інстанції	.572	
Я намагаюся використовувати свої зв'язки і знайомства, якщо мені потрібно звернутися в держоргани або муніципальні установи		.787
Ніж платити податки, краще на ці гроші самому вирішити свої проблеми і не чекати поки це зробить держава чи місцева влада		.727

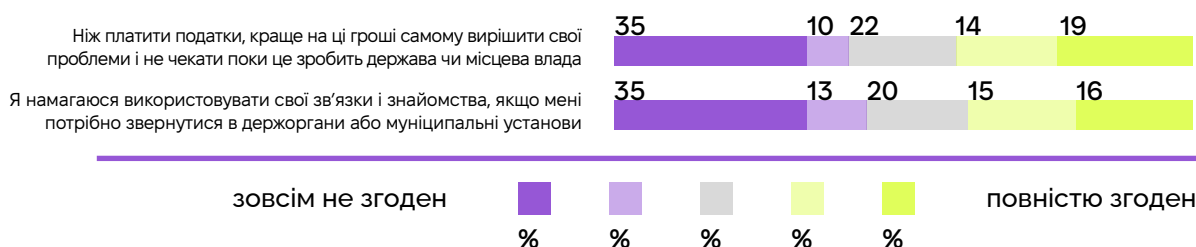
Корупційні схеми та кумівство, блат та ін. (2 фактор) активно використовуються частиною респондентів: Україна тут схожа, відповідно до досліджень, на країни Південної Америки та Африки.¹⁰ Такі практики викривлюють суспільний договір, позбавляють більшість людей справедливого розподілу ресурсів та можливостей, призводять до відсутності

соціальних ліфтів, які в Україні погано працюють або загалом є «зламаними», призводять до збагачення окремих категорій громадян, в той час як більшість залишається бідними, середній клас в таких суспільствах представлений невеликим відсотком, а отже, такі суспільства мають слабо розвинену економіку та слабкі інституції.

10 Joseph Henrich (2020) *The Weirdest People the World. How the West Became Psychologically Peculiar and Particularly Prosperous*

НАСКІЛЬКИ ВИ ЗГОДНІ АБО НЕ ЗГОДНІ З НАСТУПНИМИ ТВЕРДЖЕННЯМИ?

Діаграма 5.1

Намагаються використовувати свої зв'язки і знайомства 31% опитаних, 48% цього не роблять повністю або більшою мірою. Загальний індекс у цьому питанні – 2.6.

33% в цілому погоджуються, з тезою, що чим сплачувати податки, краще на ці гроші самому вирішити свої проблеми. 45% з цим не згодні. Загальний показник індексу – 2.7. І те, і інше - перетинає межу середнього показника. Отже, українці більше схильні все ж таки до корупційних схем, ніж до того, щоб їх не використовувати.

Відмінності у індексі суспільного договору не є суттєвими, однак:

- Серед вікових груп, найбільше підтримують суспільний договір старші люди (66+ років) – 2.9, найменше – респонденти середнього віку (від 30 до 49 років) – 2.6.
- Серед регіонів вирізняється столиця: у Києві суспільний договір підтримують дещо більше (2.8), ніж в усіх інших регіонах (2.7).
- ВПО дещо менше підтримують договір (2.6), ніж ті, котрі не змінювали місце проживання (2.7).
- Гендер, рівень доходу, тип поселення – у цих категоріях загалом не спостерігається відмінностей.

Особливості інших показників, які пов'язані із суспільним договором демонструють незначні відмінності.

Вступ в ЄС. Найбільше підтримують суспільний договір ті, хто орієнтований на обов'язковість вступу України в ЄС (2.8), менше – ті, хто не передбачають членства, але виступають за міцні економічні зв'язки (2.6) або ті, хто вважає, що Україні загалом не треба вступати в ЄС.

Реформи. Позитивне ставлення до реформ в Україні (реформи дають значні результати або реформи поступово покращують стан справ) дає більшу підтримку суспільного договору (2.8),

ніж негативне або скептичне ставлення (реформи малоефективні, це просто піар, загалом не ефективні), яке показує нижчу підтримку суспільного договору (2.6).

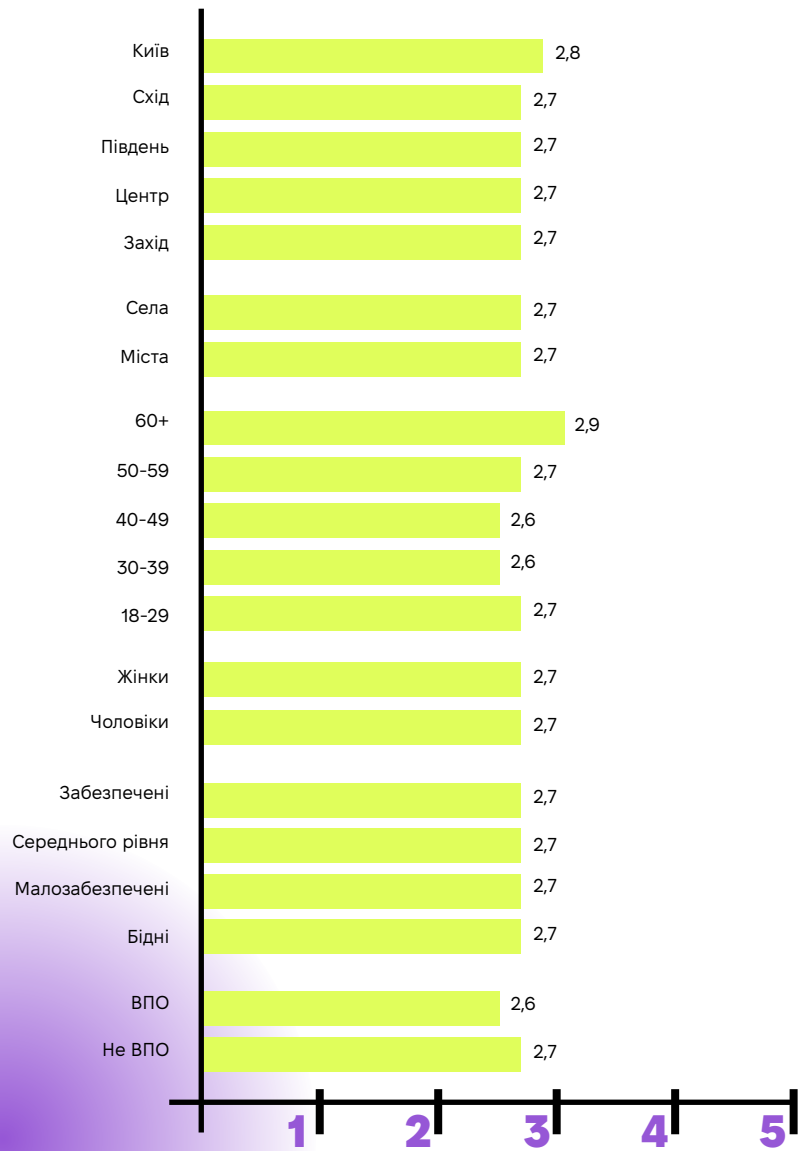
Ідеологічна єдність. Більшу підтримку суспільного договору показують ті, хто вважають українців об'єднаними (2,8), ніж ті, хто вважають їх ідеологічно розділеними (2.6).

Національна ідентичність. Не спостерігається відмінностей: незалежно від того, хто є українцем (ті, хто є ними за походженням або всі, хто живе в Україні) рівень підтримки суспільного договору нижче середнього – 2.7

Діаграма 4.4

ІНДЕКС СУСПІЛЬНОГО ДОГОВОРУ: ВІДМІННОСТІ

Середнє значення від 1 до 5, де 5 – найвищий показник, 1 – найнижчий

Діаграма 5.5

ІНДЕКС (НЕПІДТРИМАНОГО) СУСПІЛЬНОГО ДОГОВОРУ: ВІДМІННОСТІ

Отже, орієнтація на ЄС, позитивне ставлення до реформ, ідеологічна єдність пов'язані із більшою підтримкою суспільного договору на противагу негативному або нейтральному ставленню до вступу в ЄС, скептичній оцінці реформ, ідеологічній роз'єднаності.

УКРАЇНСЬКА ІДЕНТИЧНІСТЬ. ЄДНІСТЬ. РЕФОРМИ

Питання національної ідентичності, єдності стало ключовим чинником, що сприяло згуртуванню суспільства на початку повномасштабного вторгнення. Зокрема, відбулися зміни в національній самоідентифікації: абсолютна більшість українців ідентифікує себе як громадян України (порівняно з 2021 роком показник зріс з 76 до 94%).¹¹

Сьогодні 92% опитаних вважають себе українцями за національністю. 5% – росіянами, 3% – відносять себе до інших етносів. З 2008 по 2014 роки спостерігався сталий національний розподіл: близько 83% вважали себе українцями, близько 15% – росіянами. Після окупації Криму та частини Донбасу у 2014 кількість респондентів, котрі ідентифікували себе як росіяни зменшилася до 11%, а кількість українців зросла – до 87-88%. При цьому за останні 9 років кількість тих, хто вважав себе росіянами, поступово зменшувалася.¹²

На сьогодні у питанні впливу етнічного походження на приналежність до української ідентичності є розбіжності: 72% вважають українцями всіх, хто проживає в Україні, незалежно від етнічного походження, проте 25% вважають українцями тільки за походженням, народженням. Приблизниками тези щодо етнічного походження як ключового фактору у визначенні національності є більшою мірою мешканці Центру і Заходу, наймолодші, україномовні. Однією із ключових причин цього може бути погіршення ставлення до росіян та білорусів, які є одними з найбільших національних меншин, що проживають в Україні.¹³ Тому, екстраполюючи негативне ставлення загалом до росіян та білорусів, це посилює проетнічну позицію в поглядах на ідентичність.

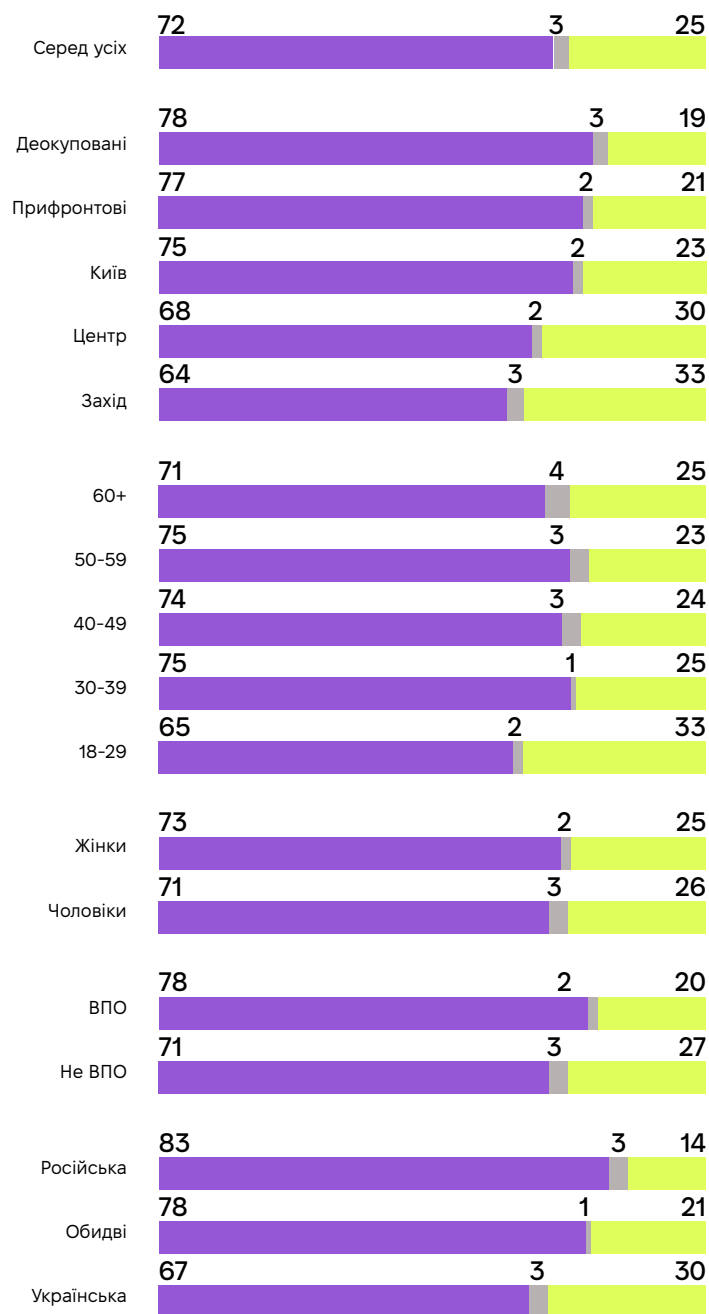
¹¹ [посилання](#)

¹² [посилання](#)

¹³ [посилання](#)

Діаграма 6.1

З ЯКИМ ІЗ ЦИХ ТВЕРДЖЕНЬ ЩОДО УКРАЇНСЬКОЇ ІДЕНТИЧНОСТІ ВИ БІЛЬШЕ ПОГОДЖУЄТЕСЬ?

% Всі, хто живе в Україні, є українцями незалежно від їх етнічного походження
 % Важко відповісти
 % Українцями є тільки ті, хто є українцем за походженням, народженням

Незважаючи на зростаючий запит національного згуртування у питанні рефлексії щодо ідеологічної єдності думки опитаних розділилися навпіл: 49% вважають, що населення України завжди було одним народом, незважаючи на ідеологічні суперечки. Стільки ж мають протилежну думку – населення України зазвичай було ідеологічно розділене на групи і не завжди було єдиним народом.

Запит на національну згуртованість,¹⁴ незважаючи на ідеологічні розбіжності більше демонструють мешканці деокупованих та прифронтових територій, внутрішньо-переміщені особи, респонденти наймолодшого та середнього віку.

Повномасштабна агресія росії проти України відчутно вплинула на сприйняття ідеологічних питань, особливо пов'язаних зі «спільною» радянською історією. Прикладом цього є показник ностальгії за розпадом СРСР,¹⁵ який в Україні постійно знижувався (з 2010 року з 46% до 11%). Однією із ключових змін в історичній пам'яті стала переоцінка ставлення до Дня Перемоги 9 Травня. Якщо до 2022 року це свято абсолютною більшістю (80%) дорослого населення сприймалося як таке, що має значимий особистий символізм, то у 2022 році для значної частини опитаних воно перейшло у розряд пережитків минулого (36%), або ж буденності (23%).

Також ілюстрацією наявних у минулому ідеологічних розбіжностей, які зараз зазнають переоцінки – ставлення до воїнів УПА. Якщо до 2014 року це питання було відверто дискусійним у певних регіонах, то зараз погляди щодо нього вже не мають таких яскравих протиріч, хоча й зберігають певні розбіжності.¹⁶

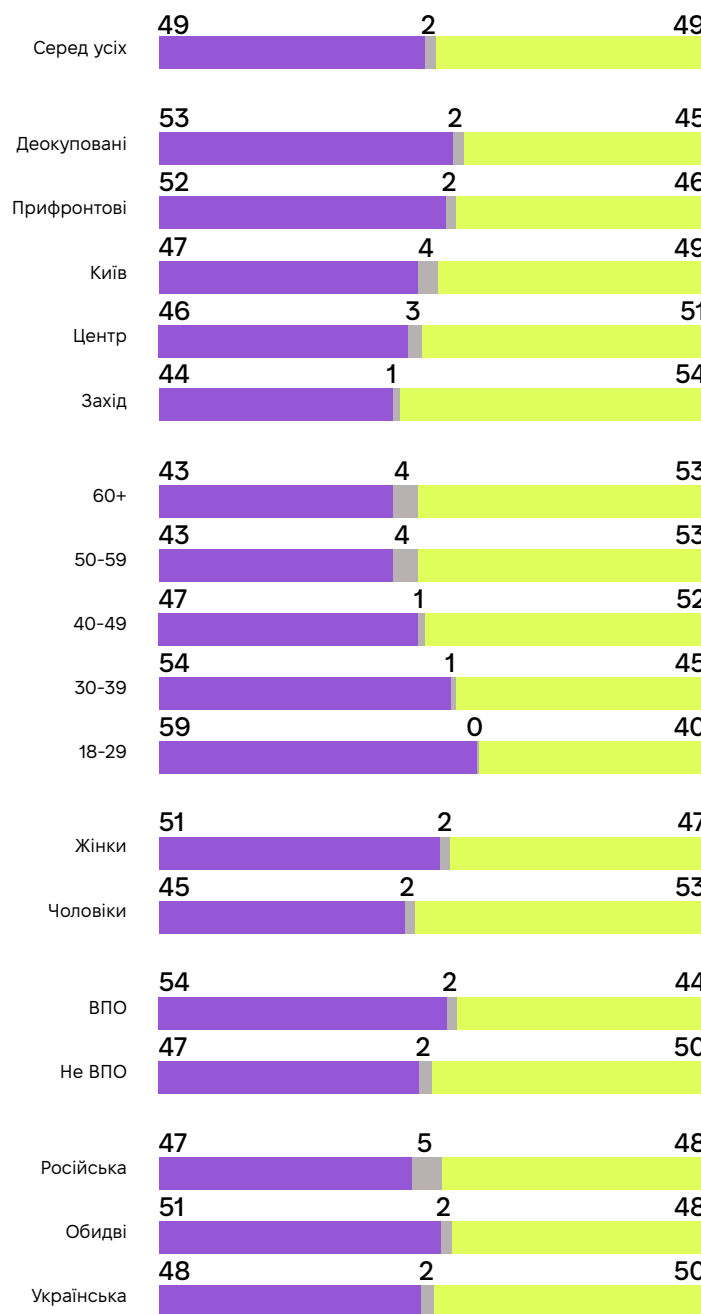
14 «Що таке нація», Ернест Ренан. «Націоналізм» (Антологія), К.: «Смолоскип», 2000, с.107–120

15 [посилання](#)

16 [посилання](#)

Діаграма 6.2

З ЯКИМ ІЗ ЦИХ ТВЕРДЖЕНЬ ЩОДО ЄДНОСТІ УКРАЇНСЬКОГО НАРОДУ ВИ БІЛЬШЕ ПОГОДЖУЄТЕСЬ?

% Населення України завжди було одним народом, незважаючи на всі ідеологічні суперечки
 % Важко відповісти
 % Населення України зазвичай було ідеологічно розділене на різні групи і не завжди було єдиним народом

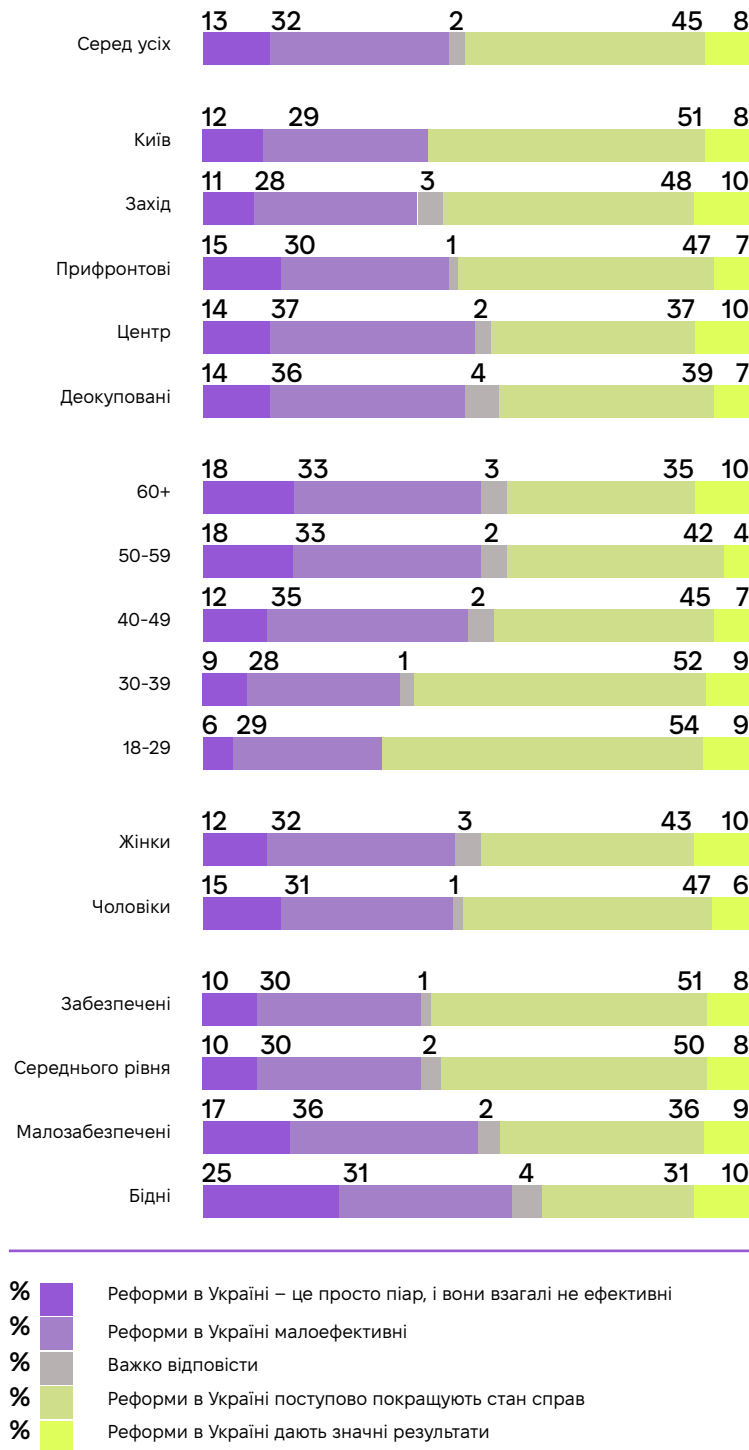
Політичні зміни та реформування основних секторів економіки, суспільного життя були одними із ключових запитів українського суспільства довгий час. За даними опитувань до повномасштабного вторгнення,¹⁷ результати втілення цих реформ в найголовніших сферах отримали найгірші оцінки, а саме – реформування медицини, економічний розвиток, земельну реформу, зменшення впливу олігархів на політику та боротьбу із корупцією. Тому не дивно, що зараз оцінка реформ у країні є амбівалентною: з одного боку є попередній позитивний досвід (такі як зміцнення обороноздатності, міжнародна політика та об'єднання країни). З іншого – той самий військовий чинник вимагає втілення нових реформ, пов'язаних із безпекою та обороною, соціальним та економічним розвитком, антикорупційною діяльністю, які на даний момент є затребуваними, але не впровадженими.

Більше половини опитаних (53%) вважають результативними реформи в Україні (з них 8% сказали, що реформи дають значні результати, а 45% - реформи покращують стан справ). 45% вважають реформи нерезультативними (13% оцінили їх як піар, взагалі неефективними, 32% - як малоефективні). Критично налаштовані в своїх оцінках реформ мешканці Центру, прифронтових і деокупованих територій. Також це переважно люди старшого віку та з нижчим рівнем доходів.

¹⁷ [посилання](#)

Діаграма 6.3

З ЯКИМ ІЗ ЦИХ ТВЕРДЖЕНЬ ЩОДО РЕФОРМ В УКРАЇНІ ВИ БІЛЬШЕ ПОГОДЖУЄТЕСЬ?

Одним із наслідків російського вторгнення стало зростання євроатлантичних настроїв українців, де фіксуються рекордні показники за всю історію країни. На сьогодні 85% підтримують вступ України в Європейський союз, 83% - в НАТО.¹⁸

Про обов'язковий вступ України до ЄС говорять 55% опитаних. Ще 40% вважають необхідним зміцнювати економічні зв'язки з ЄС навіть без вступу до союзу. Лише 3% не вважають за потрібне інтеграцію України до ЄС.

Обов'язковий вступ до ЄС більше підтримують мешканці Заходу, люди старшого віку та більш заможні. Зміцнення економічних зв'язків без обов'язкового вступу до ЄС частіше підтримують мешканці прифронтових і деокупованих територій.

¹⁸ [посилання](#)

Діаграма 6.4

З ЯКИМ ІЗ ЦИХ ТВЕРДЖЕНЬ ЩОДО ПРИЄДНАННЯ ДО ЄВРОПЕЙСЬКОГО СОЮЗУ ВИ БІЛЬШЕ ПОГОДЖУЄТЕСЬ?

